

ВІДГУК

офіційного опонента
на дисертаційне дослідження

Андрія КВІКА

**«Постсекулярна екуменічна парадигма Католицької Церкви у структурі
релігійно-філософського дискурсу»,**

подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 031 – Релігієзнавство

Актуальність теми дослідження. У листопаді-грудні 2010 року у своєму зверненні до учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Міжконфесійні відносини в їх сутності і виявах в Україні», організованої Держкомнацрелігій України, Українською Асоціацією релігієзнавців і Відділенням релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, предстоятель Української Греко-Католицької Церкви кардинал Любомир Гузар, зауваживши специфічні екуменічні реалії України, наголосив не на актуалізованому постсекулярною добою раціональному аспекті проблеми справжньої єдності християн, а вольовому, та на їх головному завданні сьогодення – «пробудити в народі бажання щирої єдності, навчити людей респектувати один одного, служити один одному на рівні народу»¹. Дещо раніше, 2008 року, Ярослав Дашкевич у промові до студентів Українського католицького університету «*Silva rerum*», окреслюючи шляхи виходу з того лісу проблем, в якому заблукала сучасна Україна, ставить питання «фальшивого екуменізму», який під впливом «антинаціонального глобалізму» толерує порушення рівноправності партнерів, загрожуючи як розколом Церкви ізсередини, так і відстороненням її від духовного національного життя².

¹ Гузар Л. Україна як «екуменічна лабораторія». *Релігійна свобода: Спецвипуск*. 2008. №2. С. 10.

² Дашкевич Я. *Україна на перехресті світів: Релігієзнавчі й соціокультурні студії*. Львів: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Видавництво УКУ, 2016. С. 27-28.

Минуло понад 20 років відтоді, як святий Іван Павло II назвав Україну «екуменічною лабораторією», та майже 100 років від часу, коли у Франції з ініціативи й за участю персоналіста Миколи Бердяєва, який у своєму вченні акумулював софійно-кордоцентричну парадигму української філософської думки, влаштовували міжконфесійні зустрічі католиків, православних і протестантів. Так у живому спілкуванні з християнами різних конфесій з'явилася стаття «Вселенськість і конфесіоналізм». У ній київський мислитель запропонував чи не перше філософське осмислення феномену екуменізму та специфіки екуменічного руху міжвоєнної епохи. Твердженням, що «екуменічний рух означає зміну всередині християнського світу, виникнення нової християнської свідомості»³, Бердяєв випередив час, виявивши прямий зв'язок заснованого 1910 року завдяки богословській реакції на кризу християнства екуменічного руху з цивілізаційними змінами та настанням нової світової епохи, свідченням чого стало граничне загострення кризи у формі двох світових війн. Цілісне розуміння кризових процесів як наслідку нестачі духовності дозволило українському філософу розкрити онтологічний зміст глобалізації, що полягає у спричиненому пануванням економізму й техніцизму домінуванні кількісних ознак буття над якісними, спрямуванні секуляризованої свідомості людей не на цілі, а на засоби життя. Єдиною силою у світі, здатною змінити зміст глобалізації, на думку Бердяєва, є оновлене християнство – екуменічне, об'єднане, яке подолає провінціалізм конфесій. Саме київський екзистенціаліст впровадив у філософсько-релігійний дискурс розуміння екуменізму як універсальної моделі духовного об'єднання людства. У світлі цієї зворотної ретроспекції стає очевидним, що проблема екуменізму є ключовим питанням сучасних світоглядних цивілізаційних змін, а через генетичний зв'язок із українськими культурно-історичними реаліями

³ Бердяєв Н. Вселенскость и конфессионализм. *Християнское воссоединение*. Париж: YMCA-PRESS, 1933. С. 147.

зумовлює особливе місце українського християнства у структурі екуменічного дискурсу. Символічно, що саме 1948 року, коли київський філософ відійшов у вічність, в Європі було створено основний керівний орган екуменічного руху – Всесвітню Раду Церков, з огляду на те, що криза відносин у християнській спільноті призвела до двох світових війн упродовж першої половини ХХ століття. Ця криза не загальмувала і Третью у ХХІ ст., в якій першими жертвами й оборонцями християнських цінностей стали громадяни України. Отже, заявлена дисертантом тема, як дослідження одного з аспектів розвитку екуменізму, відповідає найважливішим викликам сучасності та має суттєве значення для розвитку різних галузей гуманітаристики.

Методи дослідження. Розкриттю багатоаспектності теми та досягненню поставлених завдань сприяв зважений підхід до використання методологічних принципів релігієзнавчого дослідження. Розуміючи специфіку опрацювання релігійних феноменів, дисертант насамперед спирається на методологічні основи комплексного вивчення історії та сучасного розвитку католицизму, розроблені провідними вченими Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Застосування методології й теоретичних засад соціогуманітарних наук, зокрема релігієзнавства, комунікативної філософії, порівняльного богослов'я, історичної науки, соціології тощо, дало можливість розглянути феномен екуменізму в широкому контексті світових та європейських політичних процесів і соціокультурних трансформацій. Звернення до методів систематизації та конвенціональної комунікації дозволило авторові обґрунтувати значимі елементи наукової новизни, пов'язані з визначенням структурно-функціональної природи екуменізму в контексті міжконфесійного діалогу й інкультурації, розкрити його суспільну пасіонарність, соціально-культурну й духовно-моральну спрямованість.

Наукова новизна полягає в запропонованому автором роботи комплексному міждисциплінарному підході до аналізу постсекулярної екуменічної парадигми Католицької Церкви як системи теологічних поглядів і церковно-політичної стратегії відновлення єдності християн. У світлі такого підходу екуменічний рух постає як динамічне явище, у процесі трансформацій якого теоретиками католицького екуменізму за понад столітнє його існування була розроблена цілісна богословська доктрина, спрямована на повернення до витоків християнської єдності та відновлення її внутрішньої духовної сили. Адже розділена Церква не матиме достатнього впливу в сучасному секуляризованому світі та не зможе реалізовувати повноту свого душпастирського і соціального служіння. Вона не зможе виконувати належну їй релігійну функцію у подоланні кризових явищ, які визначають сучасний стан і перспективи цивілізаційного поступу людства та конкретних націй і народів.

У фокусі висвітлення мною актуальності теми дослідження цінним є зроблений дисертантом висновок про неспроможність екуменічного руху в нинішньому його вигляді і стані опиратися загрозі Третьої світової війни та внутрішній напруженості в середовищі Католицької Церкви. Ситуація ускладнюється тим, що успішному досягненню екуменічних цілей заважають політизація Церкви і сакралізація політики.

Структура дослідження узгоджена із реалізацією заявленої мети та поставлених завдань, а кожен із розділів дисертації містить елементи наукової новизни, які визначають теоретико-методологічну й прикладну цінність проведеного дослідження.

Положення, висновки, рекомендації, сформульовані автором, мають належний ступінь наукового обґрунтування та впливають із проведеного релігієзнавчого аналізу, який спирається на документи Церкви, богословські, філософські та наукові праці.

Безсумнівно, дисертаційна робота Андрія Квіка носить концептуальний характер, має належний ступінь новизни та відрізняється неспростовною науковою й суспільно-історичною актуальністю, однак хотілося б більш чіткого формулювання положень завдань дослідження та узгодження їх зі структурою і висновками, тому мушу звернути увагу на певні неточності у викладенні матеріалів цієї наукової розвідки та деякі прорахунки її автора.

Перше. У тексті дисертації трапляються незначні помилки фактологічного характеру. На с. 46 зауважено: «У контексті нашого дослідження найважливіші погляди Римських Пап, зокрема Бенедикта XVI (Папи-емерита), який не перестає волати, що “християни несуть відповідальність за те, щоб світ не випав з руки Бога”». Насправді Папа Бенедикт XVI вже рік як відійшов у вічність (31 грудня 2022).

Друге. Трапляється побіжне прочитання джерел, що спричиняє хибні твердження, як на с. 36: «Справедливі застереження викликає те, що в екуменічній концепції Української Греко-Католицької Церкви знайшлося місце для означення й унормування стосунків з імперіалістичною Російською церквою в дусі Гавайської декларації, підписаної Папою Франциском і патріархом Кірілом Гундяєвим, а також із так званими дохалкидонськими Церквами і протестантськими релігійними спільнотами, а про Православну Церкву України в документі згадки немає». Йдеться про 34-ту позицію у списку використаних джерел. У 50-му пункті параграфа «Пошук єдності Церков Володимирового Хрещення» III частини «Завдання, що стоять перед УГКЦ» цього чітко структурованого документа УГКЦ прописано: «Зважаючи на сучасний стан українського православ'я, УГКЦ: а) вітає об'єднання до того розділених православних Церков України в єдину Православну Церкву України, яка отримала з рук Вселенського Патріарха Томос про автокефалію, і вважає це значним кроком на шляху досягнення внутрішньої єдності між православними християнами України та важливим етапом у напрямі до

відновлення повної єдності Київської Церкви; б) беручи до уваги багаторічні досягнення міжнародного католицько-православного богословського діалогу, виявляє готовність вести з Православною Церквою України екуменічний діалог й активно співпрацювати в суспільному житті України».

Третє. Спостерігаються твердження, в яких оціночне ставлення бере верх над доказовістю. На с. 39 автор наголошує: «Не доводиться спостерігати ані найменшої тенденції до зближення між Українською Греко-Католицькою Церквою і Православною Церквою України навіть сьогодні, коли існує реальна загроза знищення Української державності з боку віроломної Московії. Як не дивно, але духовний провід першої чомусь більше переймається поясненнями контроверсійних жестів і сумнівної якості тверджень Папи Франциска про велику російську культуру часів царату Петра I та Катерини II, а не ідеєю об'єднання в єдиному Київському Патріархаті, незалежному від будь-якого чужоземного релігійного центру». Щодо церковної політики УГКЦ таке твердження є принципово хибним, оскільки її екуменічні прагнення виявлено на концептуальному рівні в об'єднавчій ідеї «Софійної цивілізації Київського християнства», теоретично обґрунтованій на засадах богослов'я, філософії, етнорелігійного релігієзнавства, історії, культурології, українознавства. Основні положення цієї концепції викладено очільником Української Греко-Католицької Церкви Блаженнішим Святославом у Посланні з нагоди століття відновлення соборності українського народу та його держави (14 січня 2019)⁴. Натомість очільник Православної Церкви України Митрополит Епіфаній має іншу позицію, оскільки вважає, що ключ до об'єднання двох Українських Церков не в їхніх руках: «Цей ключ лежить у Римі та Константинополі. Адже

⁴ Послання Блаженнішого Святослава з нагоди століття відновлення соборності українського народу та його держави Високопреосвященним і Преосвященним Архієпископам та Митрополитам, боголюбивим єпископам, всечесному духовенству, преподобному монашеству, возлюбленим братам і сестрам, в Україні та на поселеннях у світі сущим. Київська Архієпархія Українська Греко-Католицька Церква. 23.02.2019. URL: <https://ugcc.church/blog/nasha-svyata-sofiya-poslannya-hlavy-uhkts-z-nahody-stolittya-vidnovlennya-sobornosti-ukrajinskoho-narodu-ta-joho-derzhavy/>

там ведуться екуменічні спілкування. То в майбутньому від цього будуть залежати і наші стосунки тут в Україні»⁵. На жаль, у списку використаних джерел немає текстів як чинних очільників українських Церков, так і їхніх попередників.

Однак у цьому контексті заслуговує на увагу та схвалення чітко вироблена у дослідженні позиція щодо необхідності протидії спробам Православної Російської Церкви й надалі впроваджувати в Україні імперський геополітичний проєкт «русского мира», що передусім має на меті розкол релігійної спільноти, якої дисертант послідовно дотримується. На с. 153 у фінальній частині роботи автор висловлює справедливу думку про те, що донедавна привілейоване й домінуюче функціонування Української Православної Церкви Московського Патріархату виступало важливим фактором роз'єднання Українських Церков і суттєво гальмувало екуменічні процеси в Україні.

Четверте. Специфіка досліджуваної теми вимагає встановлення нижньої та верхньої хронологічних рамок, у межах яких аналізуються культурно-історичні трансформації екуменічної парадигми Католицької Церкви. Проте хронологічні межі дослідження дисертант не подає ні у вступі, ні в першому розділі роботи.

П'яте. Методологічним прорахунком автора є відсутність таких способів і форм наукової систематизації як класифікація, типологія, періодизація, що створюють міцний каркас для наукового аналізу, дисциплінують думку, виводять дослідження на більш високий рівень узагальнень і конкретизації здобутих результатів. По-перше, саме поняття парадигми як системи уявлень, характерної для визначення етапу розвитку соціокультурного життя, вимагає такого дослідницького підходу. По-друге, опрацювання таких динамічних

⁵ Рой В. Ключ до єднання ПЦУ та УГКЦ не лежить в Україні, – Митрополит Епіфаній. *Львівський портал*. 2019. 12 вересня. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2019/09/12/klyuch-do-yednannya-ptsu-ta-ugkts-ne-lezhyt-v-ukrayini-mytropolyt-epifanij>

культурно-історичних явищ, як екуменічний рух, секуляризація, глобалізація, безпосередньо пов'язаних із хвилеподібним розгортанням за останні щонайменше 150 років цивілізаційно-світоглядної кризи, явно вимагають поділу процесів їхнього розвитку на етапи, що якісно відрізняються один від одного, які б унаочнили темпоральні трансформації їх форм і змісту у вигляді періодизацій. Отже, тема дослідження, ключовими поняттями якої виступають «парадигма», «екуменізм», «секуляризація», «глобалізація», потребує розробки визначеної релігійним чинником комплексної періодизації цих явищ у їх взаємозумовленості. Створення такої періодизації стало б вагомим науковим внеском автора в дослідження феномену екуменізму та одним із визначальних критеріїв новизни роботи, адже у сфері гуманітарного пізнання проблема періодизації виступає однією з магістральних наукових проблем.

Шосте. Періодизація, основана на синхронізації, тобто приведенні цих трьох періодично змінюваних явищ до точної взаємної відповідності періодів їхнього перебігу, дозволила б сформуванню чіткої картини поетапної взаємодії екуменізму, секуляризації і глобалізації, показала б рушійну силу кожного періоду, розкрила б логіку і зміст змін, які відбувалися в генезі екуменічної парадигми Католицької Церкви та створила б простір для її компаративного (історико-порівняльного) аналізу. А передусім зосередила б увагу автора на тому, що етап, який він дослідив, якісно відрізняється від новітнього етапу, оскільки новочасний етап очевидно розпочався з анексії Криму Російською Федерацією, незаконного її вторгнення на територію суверенної Української держави та розв'язання російсько-української війни, яка за 10 років спричинила тектонічні цивілізаційні зрушення, логіку, зміст, масштаби й наслідки яких нам ще належить досягнути у різних вимірах гуманітарного знання.

Ті зміни, які маємо за останні 10 років, дорівнюють змінам цілої епохи, і вони не виявлені автором, тому що, вочевидь, не вкладаються в рамки поняття

«постсекулярність», заявленого в темі дослідження. Релігієзнавчий аналіз, здійснений автором, базується переважно на авторитетних фундаментальних працях із проблем екуменізму та секуляризації: перших виданнях обох цитованих дисертантом праць Юргена Габермаса (позиції 117, 119), монографії Олега Кисельова (позиція 54), ґрунтовній монографії Віктора Єленського (позиція 37).

При цьому слід зазначити, що поза аналізом залишилися тексти видатних дослідників процесів секуляризації та глобалізації – канадського релігієзнавця Чарльза Тейлора й американського соціолога релігії Хосе Казанови, які мали бути опрацьовані, цитовані та зробили б більш солідним список використаних джерел.

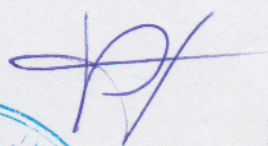
Оскільки тема роботи пов'язана саме з поняттям «постсекулярність», то нелогічно було б розглядати моє побажання як спробу вказати на серйозний недолік проведеного дисертантом дослідження. Отже, побажання щодо природної в контексті досліджуваної теми потреби створення періодизації є не стільки критикою від опонента за її відсутність, скільки напучуванням автору від колеги все ж таки не втратити шанс і в подальшому опрацюванні проблематики екуменізму стати одним із перших, хто створить таку назрілу синхронізовану періодизацію і дослідить ці 10 років радикальних змін, в епіцентрі яких перебуває Україна. Ця моя настанова зумовлена тим, що дисертант зумів зауважити симптоматичну тенденцію екуменізму в актуальній історії. Своє спостереження він висловив у 8-му, передостанньому пункті висновків на с. 160: «перед загрозою III світової війни та внутрішньої напруженості в середовищі Католицької Церкви екуменічний рух відходить на задній план».

Висловлені зауваження носять рекомендаційний характер щодо подальшої наукової діяльності здобувача, не знижують загального науково-теоретичного рівня дослідження і не впливають на його високу оцінку.

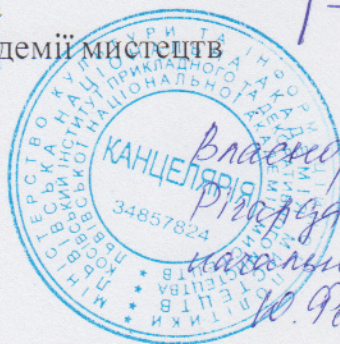
Дисертація Андрія Михайловича Квіка «Постсекулярна екуменічна парадигма Католицької Церкви у структурі релігійно-філософського дискурсу» є самостійною завершеною працею, що містить нові науково обгрунтовані результати, які мають важливе значення для подальшого опрацювання актуальної для гуманітарних наук проблематики екуменізму. Вона пройшла належну апробацію на міжнародних конференціях, що проводилися в Україні та країнах Європейського Союзу, а оприлюднені автором статті відтворюють основний її зміст. Дисертаційна робота відповідає чинним вимогам Міністерства освіти і науки України (Наказ №40 від 12.01.1017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» із змінами і доповненнями, внесеними Наказом №759 МОН України від 31.05.2019 р.), а також вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України №44 від 12.01.2022 р. із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №341 від 21.03.2022 р.), тож її автор Андрій Михайлович Квік заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 – Гуманітарні науки, спеціальності 031 – Релігієзнавство.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри історії мистецтва
та соціально-гуманітарних наук
Косівського інституту прикладного
та декоративного мистецтва
Львівської національної академії мистецтв

Річард ГОРБАНЬ

*Власноручесей підпис
Річарда Горбаня засвідчує:
наступним ВК
В. Рокшею Влад.*